

AB Direktiflerinin Üye Ülkelerdeki Uygulamaları*

AHMET AYDIN

Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu Üyesi

1962'de Polatlı'da doğdu. 1985'te ODTÜ Makina Mühendisliği Bölümü'nü, 1989'da aynı yerde Yüksek Lisans'ı bitirdi. 1986-1989 yılları arasında bu bölümde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı ve "Petrol Boru Hatlarında İşletme Parametrelerinin Optimizasyonu" üzerine tez hazırladı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Makina Mühendisliği Doktora programına geçti (tez aşamasında). 1985-1986 yılları arasında ALARKO bünyesinde yer alarak, aralarında NATO Ürün Boru Hattı Ceyhan Pompa İstasyonu Klima Santrali Montajı, Kayseri Hava İkmal Komutanlığı Avionic Tesisleri Klima Santrali Montajı ve İşletmeye Alınması, Gölcük Donanma Komutanlığı Tersane Klima Santralleri Montajı'nın da bulunduğu çok sayıda projede görev yaptı. 1989- 1990 yılları arasında TÜMAŞ'ta, BOTAŞ-Doğal Gaz Dağıtım Hatları Projesinde Proje Mühendisliği yaptı. 1990 yılında BOTAŞ'a girdi ve aralarında Bursa Şehir içi Doğal Gaz Dağıtım Hatları (1990), Marmara Ereğlisi LNG Terminali İnşaatı (1990-1991), Batman Dörtyol Petrol Boru Hattı Tevsii Projesi (1991-1992), Eskişehir Şehir içi Doğal Gaz Dağıtım Hatları Projesi (1993-1994), Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi Mühendislik Hizmetleri (1995), Doğu Beyazıt - Erzurum D. Gaz Ana İletim Hattı İnşası (1996-1997), Rusya - Türkiye D. Gaz Ana İletim Hattı Tevsii İnşası (1996-1997), Doğal Gaz Piyasası Serbestleştirme Çalışmaları (1999-2001)'nin de bulunduğu onbeş ayrı projede Proje mühendisi, Malzeme Kontrol ve Saha Mühendisi, Proje ve Saha Kontrol Mühendisi, Proje Kontrol Mühendisi, Yatırımlar Grup Başkan Yardımcısı, Yatırımlar Grup Başkan Yardımcısı, Genel Müdürlük Müşaviri olarak görev yaptı. Halen 2001 yılından bu yana, Doğal Gaz Piyasası İkincil Mevzuatların Hazırlık Çalışmaları konusunda Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nda görev yapmaktadır.

Avrupa Birliği Gaz Direktiflerinin Uygulamalarına geçmeden önce direktiflerin tarihsel gelişimini ve direktiflerin amacını gözden geçirmekte fayda görüyorum. Şöyle ki; bu direktiflerin amacını ve tarihsel gelişimini tam anlamadan uygulamaları da anlamak mümkün değildir. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler 1985'de piyasa bütünlüğünü teşkil etmek amacıyla yeni bir dönemi başlatmak istemiş ve 1988'de bu piyasa bütünlüğüne enerjii de katma kararı almışlardır. Bu amaçla 1992'de bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, öneri ve teklifleri değerlendirerek 1996'da elektrik piyasasına ilişkin olarak ilk direktiflerini yayınlamıştır. 1998'e gelindiğinde doğal gaz piyasası ile ilgili direktifler yayınlanmıştır. Bu direktiflere göre 10 Ağustos 1998 tarihi gaz direktiflerinin yürürlüğe girme tarihi olarak belirtilmiştir. Üye ülkelerin gerekli yasal mevzuatlarını direktiflere uygun hale getirmeleri için iki yıllık bir süre tanınmıştır.

Lizbon'da Mart 2000 tarihinde Avrupa Konseyi toplanmış ve direktiflere uyum için üye ülkelere çağrıda bulunulmuş, bu amaçla teşvik ve yönlendirmeler yapılmıştır. Mart 2000 tarihine gelindiğinde Avrupa Birliği Komisyonu'nca yeni direktif teklifleri hazırlanmasına karar verilmiştir. Zira direktiflerin uygulanmasında o güne kadar yapılan çalışmalar ve uygulamalarda hangi

* Bu sunum, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi'nin Kasım 2001'de TEDAŞ Toplantı Salonu'nda düzenlemiş olduğu toplantıda yapılmıştır.

engellerin var olduğu ve bunların çözümlerine yönelik direktiflerde ne tür revizyonların gerektiği hususunda yeni direktiflere ihtiyaç olduğu üzerinde karar kılınmıştır. Haziran 2001'de Lubliana'da yapılan Avrupa Birliği üye ülkelerin ve aday ülkelerin katıldığı bir workshop'ta bugüne kadar yapılan çalışmalar ve uygulamalar anlatılmıştır. Ben sunumumu daha çok bu çalışmada sunulan verileri esas alarak hazırladım.

Avrupa Birliği Gaz Direktiflerinin amacı, Avrupa Birliği'nde pazar ve piyasa bütünlüğünü temin etmektir. Bu amaçla piyasada serbestliği sağlamak ve piyasada uygun bir çalışmayı, harmonizasyonu temin etmek ve uygun bir rekabet ortamını sağlamaktır. Pazarda uygun rekabeti sağlarken hiçbir tarafı da yok etmeden ve ulusal sınırları aşarak doğal gaz piyasasında bütünlüğü sağlamaktır. Temel amaç, her katılımcının üye ülkelerdeki piyasaya girmesine imkan sağlayıcı serbestliği temin etmektir.

Bu amaçla Avrupa Birliği Gaz Direktifleri üye ülkelerce 4 ana konu-

da düzenlemelerde bulunulmasını öngörmektedir.

Birinci esas; piyasanın rekabete açılması ve bunu sağlamak içinde serbest müşterilerin belirlenmesidir.

İkinci esas; piyasaya girecek olan üçüncü şahısların sisteme nasıl erişeceklerinin belirlenmesidir.

Üçüncü esas; gaz aktivitelerine ait hesap ayrışımalarının yapılmasıdır. Dördüncü esas ise, bağımsız düzenleyici bir otoritenin tesis edilmesidir.

Bu esasları direktifler doğrultusunda kısaca detaylandırmak gerekirse; piyasanın açılmasında tekellerin kaldırılması öngörülmektedir. Piyasanın ayrımsız ve aşamalı bir şekilde açılması direktiflerde oranın %28'e çıkarılması ve 2008 yılında ise %33'ünün serbest piyasaya açılması direktiflerce öngörülmektedir.

Doğal gaz piyasalarının açılabilmesi içinde direktifler aynı zamanda yıllara göre serbest müşteri olma kriterlerini de belirlemişlerdir. Direktiflerde tüketim kapasitelerine göre yıllık olarak 2000 yılı için 25 milyon m³, 2003 yılı için 15 milyon

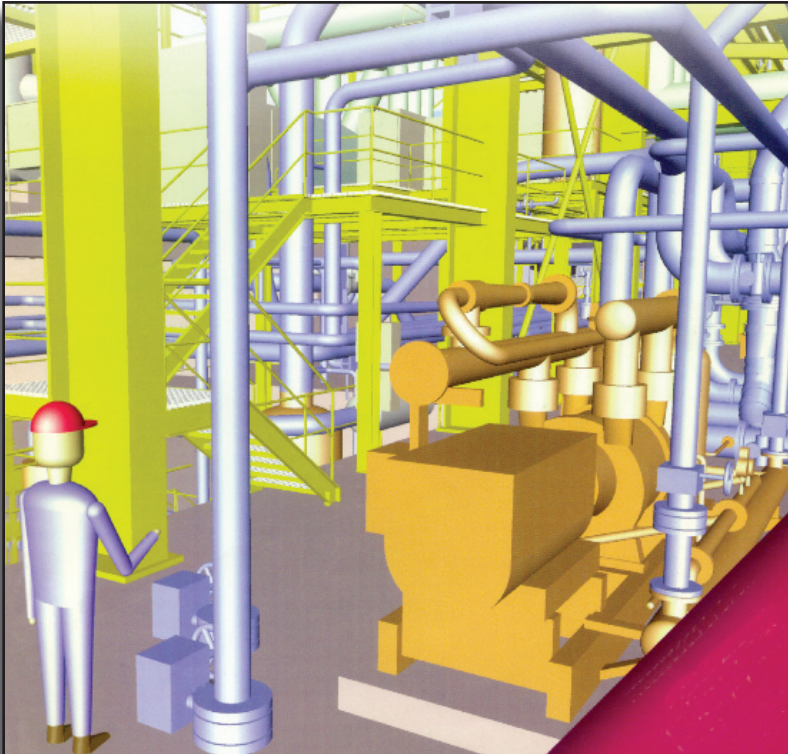
m³ ve 2008 yılı için 5 milyon m³'lük bir serbest tüketici limiti ön görülmüştür. Bu miktarlarla doğal gaz piyasalarının yukarıdaki serbestlik oranlarına büyük ölçüde ulaşabileceği öngörülmüştür.

İkinci esas olan üçüncü şahısların sisteme erişiminde direktifler iki metod öngörmüşlerdir.

Birinci metod ile sisteme girmek isteyen, sistemden faydalanmak isteyen üçüncü şahısların ya şebeke sahipleri ile müzakere yolu ile anlaşmaları öngörülmürken sisteme erişimde ikinci metod olarak yasal düzenlemeler, tarifeler, yönetmeliklerle düzenlemelerin yapılarak üçüncü şahısların sisteme erişim yolunun açılması direktiflerce öngörülmüştür.

Gaz direktiflerinin üçüncü esası olarak gaz faaliyetinde bulunan şirketlerin hesap ayrışımalarının yapılmasından yukarıda bahsetmiştik. Hesap ayrışımı da piyasanın serbestleşmesinde önemli bir husustur. Zira rekabet ortamının oluşabilmesi için fiyatların, tarifelerin belirgin ve şeffaf olması gerekmektedir. Aksi takdirde tarifeler gerçek değerleri yansıtmayacak ve fiyatların gerçek maliyetleri yansıtmaması durumunda da tüketici zarar görecektir, piyasanın açılması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle dağıtım, iletim ve depolama faaliyetinde bulunan şirketlerin yaptıkları faaliyetlere ilişkin olarak hesaplarının ayrıştırılması direktiflerde öngörülmektedir. Hesap ayrışımı ile hakim durumun kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Gaz Direktiflerinin dördüncü esasının amacı ise; direktifler, üye ülkelerde mutlaka piyasayı kontrol etmek ve düzenlemek amacıyla bağımsız, düzenleyici bir otoritenin tesis edilmesini öngörmektedir. Bu otorite, rekabeti temin edecek verimli ve istikrarlı bir piyasanın teşekkülünü sağlayacak, hakim durumun kötüye kullanılmasını engelleyecektir.

Direktiflerin öngörmüş olduğu bu 4 ana esasın Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki uygulamalarına çok genel olarak bakıldığında serbest tüketici olma eşik değeri, veya limit değeri Almanya ve İngiltere'de sıfır limit, İtalya 200.000 m³'lük bir limit değeri öngörmüşlerdir. Yani bu üç ülke yaklaşık olarak piyasanın tamamını, serbestliği aşmışlardır. Diğerleri sırasıyla İspanya 5 milyon m³, Hollanda 10 milyon m³, Lüksemburg 15 milyon m³ ve diğerleri 25 milyon m³'tür. Danimarka ise 35 milyon m³'tür ki, Avrupa Birliği Gaz Direktiflerinin yukarısında bir değerdir. Finlandiya'ya ait bir veri bulunamamıştır. Portekiz ve Yunanistan ise beklemededir. Piyasasını hali hazırda açma hususunda endişe ve kaygıları mevcuttur. Diğer kritere baktığımızda; sisteme erişim modeli olarak ülkelerin geneli yasal yollarla, yönetmeliklerle, tarifelerle düzenleme yolunu seçmişlerdir. Almanya ve Belçika müzakere metodunu seçmişlerdir. Ancak bu değerlendirmeler sadece bu gün için belirlenmiş olan uygulamalardır. Almanya ve Belçika'nın gelecekte ki planları farklıdır. Detaylı incelemede bunlara da değineceğiz. Danimarka, Fransa ve Hollanda ise sistem erişim uygulamalarında hem müzakere, hem de düzenleme metodlarını da kullanarak hibrid bir sistem öngörmüşlerdir. Bazı aktivitelerde düzenleme metodunu, bazı aktivitelerinde de müzakere metodunu öngörmüşlerdir. Portekiz ise hala bu hususta beklemededir. Direktiflerin üçüncü esası olan şirketlerin aktivitelerine göre hesap ayırışımı yapmaları hususunda üye ülkelerin geneli hesap ayırışımını öngörmektedir. İngiltere ve İtalya hesap ayırışımının yanında idari ve şirket ayırışımını da yasal olarak öngörmektedirler. İspanya bazı aktiviteler için hesap ayırışımını, bazı aktiviteler için şirket ayırışımını öngörmektedir. Direktiflerin dördüncü esasının üye ülkelerdeki uygulamalarına baktığımızda farklı olarak sadece

Soru (Erdal Çoşkun):

Almanya ve Fransa bu elektrik direktifine de uymuyorlar, özellikle Fransa Avrupa Birliği Elektrik Direktifi'ne hemen hemen hiç uymuyor. Almanya'da Fransa'da gaz direktiflerine uymuyorlar. Bunlara uyarı geldi denildi, Avrupa Birliği'nin bunun ötesinde bir başka yaptırım var mı?

Ahmet Aydın:

Almanya ve Fransa'nın direktiflere uymaması bundan sonra da uymayacağı manasına gelmiyor. Zira her ikisinin de hazırlamakta olduğu taslak yasa çalışmalarında direktiflere uyma yönünde tam uyum sağlamak için gelecekte gerekli adımları atacakları yönünde taahhütler mevcuttur. Ancak Avrupa Birliği bu hususta süreci daha da hızlandırmak istiyor. Zira Almanya ve Fransa'nın durumunu gözönüne aldığımızda pazarın tam ortasında kalmaktadırlar. Pazar bütünlüğünü tesis edebilmek için mutlaka her iki ülkenin direktiflere tam uymaları halinde pazar bütünlüğü gerçekleşecektir. Aksi takdirde bu iki ülke ortada bir göl oluşturdukları sürece diğer üye ülkelerin pazar bütünlüğünü sağlamaları mümkün değildir. Ancak gelecekte bunu yerine getireceklerdir.

Ülkelerin direktiflere uymaması durumunda ne tür bir yaptırım var bilemiyorum. Bu araştırmam gerekiyor. Araştırmalarımız sonucu ulaştığımız bilgileri size sunabilirim.

Soru (Fatih Dönmez):

İÇİDAS'ta çalışıyorum. Avrupa Birliği üyelerinde gaz satış fiyatına eklenen vergi oranları hakkında bir bilginiz var mı? Son zamanda gündeme gelen akaryakıt tüketim vergisi gibi. Çünkü bir sınırı var mı, yok mu diye sormak istiyorum. Sınır yok ise buraya gelecek eklemeler talebi bastırın yönde etkisi olacak ve fizibiliteleri de olumsuz etkileyecek kanaatindeyim.

Ahmet Aydın:

Vergilerle ilgili olarak direktiflerin uygulanmasına engel teşkil eden uygulamaların var olduğu

Almanya'yı görüyoruz. Bütün ülkeler bağımsız düzenleyici otorite kurmayı benimsemişlerken, Almanya bu gün için hali hazırda bağımsız bir düzenleyici otorite kuramamış ve Avrupa Birliği Almanya'ya bu hususta gerekli uyarılarını yapmıştır.

Uygulamalara detaylı olarak baktığımızda; İngiltere 1986'da British Gas'ı özelleştirdikten sonra aşamalı olarak piyasasını %100 serbestliğe açmıştır. Sisteme erişim konusunda tarifelere göre düzenleme yolunu benimsemiş, gaz iletimi ve gaz temini aktivitelerinde ki şirket ayrışımı konusunda da yasal zorunluluk getirmiştir. Ayrıca düzenleyici kurum olarak "Office of Gas and Electricity Markets" kısaca Ofgem adlı bağımsız düzenleyici bir kurum vardır. Depolamayla ilgili olarak kapasitelerin ihale yoluyla tahsisi yolu seçilmiştir. İngiltere modeli Avrupa Birliği Direktiflerine genel olarak uymakta ancak bazı ufak değişiklik ve revizyonlarla daha da uyumlu hale getirmeye çalışılmaktadır. Ayrıca İngiltere piyasasında Amerikan şirketleri ve bazı Fransız devlet şirketleri özellikle dağıtım sektöründe yer almışlardır.

İtalya'daki uygulamalarda ise; İtalya 2000 yılında çıkardığı gaz kanunu ile serbest tüketici limitini 200 000 m³ yıl olarak belirlemiş ve piyasasının %96'sını serbestliğe açmıştır. 2003 yılında ise bu limiti tamamen kaldırmayı planlamıştır. Ayrıca Yasasında bunu da öngörmüştür. Sisteme erişim konusunda ise; düzenleyici kurum tarafından yayınlanmış tarifelere göre bir düzenleme yapılmasını öngörmüş, ancak aynı yasaya göre düzenlemelerde hükümet kararlarının da mutlaka dikkate alınmasını öngörmüştür. Yine İtalyan yasalarına göre iletim, dağıtım ve depolama faaliyetlerini yapan şirketlerin 2002 yılına kadar hesap ve idari ayrışımını yapmaları öngörülmüştür. Gaz satış şirketlerinin de diğer aktivitelere özellikle gaz servis aktivitelerine katılmamaları yasaya göre

Madrid forumlarında görüşülmüş ve tartışılmış durumdadır. Bunun ile ilgili direktiflerde de gerekli düzenlemelerin yapılacağı yolunda bilgiler edin-dik. Bazı ülkelerdeki vergiler gerçekten uygulamaların önüne geçebilmektedir. Bu vergilerin oranı ile ilgili şu anda elimde veri yok. Fakat, vergiler direktiflerin uygulanmasına bir engel teşkil ediyor ve yeni direktiflerin değerlendirilmesi sırasında mutlaka karşımıza çıkacağını sanıyorum.

Soru (Prof. Dr. İlhan Or):

Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesiyim. Sayın Aydın, gerek Avrupa'daki yapılanmayı gerekse de karşılaşılan sorunları ve uygulamayı çok güzel biçimde özetledi. Benim merak ettiğim nokta, Avrupa'da sisteme girişte ya müzakere ya da düzenleme yolu seçiyor. Bazı ülkeler düzenlemeyi, bazı ülkeler müzakereyi seçmişler. Acaba ne kadar başarılı oldular? Ne gibi sorunlar yaşandı? Bu iki metoddan birini seçmeleri mesela, yeni kuruluş girişlerinde etkisi oldu mu? Bunlar konusunda bir bilginiz var mı?

Avrupa Birliği'nde dikey yapılanmaya karşı en yaygın tedbirin hesap ayrışımı olduğu sonucu çıkıyor. Ancak, bunun pek etkin olmadığını ifade ettiniz. Acaba, yeni eğilimler var mı? Somut bir takım adımlar atılıyor mu? Bu konuda da bilginiz varsa çok memnun olurum.

Ahmet Aydın:

Biraz önce belirttiğim gibi direktiflerin uygulanmasında hangi sorunlarla karşılaşıldığı çeşitli forumlarda tartışılıyor. Bu forumların en sonuncusu Madrid Forumu'nun üçüncüsünde görüşüldü. Bu Forum'da, özellikle sisteme erişimde düzenlemeleri daha çok tercih ediyorlar. Çünkü, müzakere yoluyla sisteme erişimde ikili ilişkiler, anlaşmalar ve sözleşmeler yoluyla sisteme erişimde bir takım engeller oluşabilmektedir. İkili sözleşmelerin şartlarını aşmak daha zor olabilmektedir. Dolayısıyla tercihler düzenlemeler yolunda olmaktadır ve bu

öngörülmüştür. İtalya'da elektrik ve gazı birlikte düzenleyen bağımsız düzenleyici bir kurum mevcuttur. Ancak rekabet şartlarından Anti Tröst Kurumu yetkilidir. Mevcut yeraltı depolarına erişim hususu da düzenlenmiştir. 2002 yılından sonra üretim ve ithalat tekelinde hiç bir şirket %75'den fazlasını elinde bulunduramayacaktır. Hali hazırda elinde bulunduran şirketler bu miktarı düşürecekler ve bu oran %2'lik düşüşlerle %61'e kadar indirilecektir. Yasa Mayıs 2000 yılında yürürlüğe girdiğinden piyasaya henüz üreticiler hariç, yeni olarak sadece bir tek şirket girebilmiştir. Ağustos 2000'den itibaren yani direktiflerin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıllık süreçte sisteme giriş oranındaki artış %3 olarak gerçekleşmiştir. Ancak sınırdaki bazı kapasite yetersizliklerinin rekabetin oluşmasında birtakım zorluklar meydana getirdiği düşünülmektedir. Ayrıca serbest piyasaya geçişten itibaren herhangi bir fiyat indirimine henüz hali hazırda rastlanmamıştır.

Gaz Direktiflerinin Almanya'daki uygulamalarına baktığımızda; Almanya doğal gaz piyasasının %100'ünü açmıştır ve bu piyasada İskandinav devlet şirketleri, Fransız devlet şirketleri faaliyet yapmakta ayrıca 15 yeni firma gaz satış faaliyetinde bulunmaktadır. Sistem erişiminde ise; Almanya müzakere modelini benimsemiştir. Ancak Almanya bu müzakere modelini daha sonra düzenleme yoluyla sisteme erişim şeklinde değiştirmeyi planlamaktadır. Yine Almanya hesap ayırışımını da uygulamaktadır. Fakat Almanya'da henüz düzenleyici bir otorite mevcut değildir. Ancak ihtilafların çözümü için Anti Kartel kurumu görev yapmaktadır. Yeni hazırlanmakta olan yasaya göre direktiflere tam uyum planlanmıştır. Ancak henüz yasalaşmamıştır. Direktiflerin yürürlüğe giriş tarihi olan Ağustos 2000'den Haziran 2001'e kadar Almanya piyasasına 5 yeni firma dahil edilmiş, 4 yeni firma girmeye çalışmış ancak başarılı

yönde bir gelişim kaydedilmektedir. Dikkat edilirse biraz önceki sunumumda belirttiğim gibi Almanya müzakere yolunu seçmişken, hazırlanan taslakta da düzenlemeyi tercih etmektedir. Çünkü, düzenlemede düzenleyici kurum prensipleri belirliyor ve o prensipler içerisinde sisteme erişimin sağlanması isteniyor. Bu noktada şebeke sahibinin bu düzenlemelere uymaktan başka çaresi yok. Aksi takdirde şebeke sahibinin bir takım ikili sözleşmelerde kendini korumaya ve sistemi açmamaya yönelik önlemleri olacaktır. Bu noktada özellikle şirketlerin kendilerine bırakılmaması için düzenleyici kurumların mutlaka bir şebeke kodunu ortaya koymaları gerekiyor. Şebeke kodu bütün taraflara eşit, hiçbir şekilde ayırım gözetmeksizin şebekenin nasıl işleyeceğini öngörmektedir. Daha da ileri giderek bu forumlarda direktiflerdeki eksik tarafları ele alınmaktadır, Avusturya'da Sistem operatörü tanımı görüşülmekte, tartışılmakta ve yasaya konulması girişiminde bulunmaktadır. Direktifler de bunu öngörecektir. Çünkü, pazarı sadece yasal olarak haklar ve hükümlülükler açısından düzenlemek yetmiyor. Aynı zamanda fiziksel bir dengelemenin de olması gerekiyor. Fiziksel bir düzenlemenin ve bağımsız bir otoritenin fiziksel olarak da dengelemesi, düzenlemesi ve gözetlemesi gerekiyor. Bunu da bir sistem operatörünün gerçekleştireceğini böylelikle pazarda hem ticari ve hem de fiziksel olarak bütünlüğün gerçekleşmesi tartışılmaktadır. Bundan sonraki direktiflerde muhtemelen sistem operatörü belki dikte edilebilecektir. Dolayısıyla, öncelikle sistem erişiminin düzenlenmesi tercih ediliyor.

Hesap ayırışımının yetersiz olduğu görülmüş ve bu noktada dikey yapılanma yerine her faaliyete göre şirketleşme öngörülmektedir. Bunlar değerlendirildikten sonra önümüze bizim yasada olduğu gibi ayrı şirketleşme halinde yeni direktifler üye ülkelere sunulabilir.

olamamışlardır. Yine aynı tarihler arasında sistem erişimindeki artış oranı %1 olarak gerçekleşmiştir. Dağıtım alanında rekabet Almanya piyasasında mevcutken, serbest tüketiciler için gaz satışlarında rekabet oldukça düşük düzeyde seyretmektedir. Yine son bir yıllık dönem içerisinde serbestleşmeden kaynaklanan gaz fiyatlarında düşüş de görülmüştür.

Hollanda'ya baktığımızda ise; bugün için piyasanın açılması amacıyla serbest tüketici eşiği 10 milyon m³ olarak belirlenmiş, ancak 2002 yılına gelindiğinde bu miktar 1 milyon m³'e düşürülmesi, 2004 yılından sonra ise tamamen kaldırılması yani serbest piyasanın tamamen %100 olarak açılması öngörülmektedir. Ağustos 2000'de yayımlanan gaz kanununun geçici hükümlerine göre dağıtım düzeyinde sisteme erişim için düzenleme modeli, iletimde ise müzakere modeli esas alınmıştır. Yani bir nevi hibrid bir uygulama yapılmaktadır. İletim, dağıtım ve depolama faaliyetlerini birarada yapan firmalar için muhasebe ayrışımı öngörülürken temin ve iletimde şirket ayrışımı dağıtım düzeyine kadar indirilmiştir.

Hollanda'daki Düzenleyici Kurum, bizdekine benzer bir gelişme kaydetmiştir. Bizde de Elektrik Piyasası Kanunu çıktıktan sonra Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmadan değişikliğe uğramış ve Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Orada da Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu şekline dönüştürülerek doğal gaz da dahil edilmiş ve doğal gaz piyasası söz konusu bu kurum tarafından düzenlenmektedir. Hollanda piyasasına girmek isteyen 6 firmadan 4'ü başarılı olmuştur. Diğer ikisi başarılı olamamıştır. Ağustos 2000 ve Haziran 2001 tarihleri arasında sisteme giriş oranında %5'lik bir artış olmuştur. Tabii ki bu miktarlar, ulusal tüketim miktarlarına göre belirlendiği için buradaki ülke bazındaki %5'lik bir oran Avrupa'daki

en yüksek oranlardan bir tanesidir. Yine aynı dönem içerisinde serbestlikten dolayı gaz fiyatlarında düşüş görülmüştür.

Gaz Direktiflerinin Fransa'da uygulamasına geldiğimizde, bu ülke direktiflerin uygulanmasında en konzervatif davranan ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak, piyasanın serbestliğe açılması hususunda 10 Ağustos 2000 tarihi itibarıyla serbest tüketici eşiğini direktiflerin öngördüğü şekilde 25 milyon m³ olarak belirlemiştir. Ancak, detaylı kriterlerin belirlenmesi için yasal mevzuat taslak halinde ve yasallaşmayı beklemektedir. Söz konusu taslak yasaya göre sistem erişiminde düzenleme modeli esas alınmakla birlikte bazı istisnai hallerde müzakere esası belirlenmiştir. Yine faaliyetlere ilişkin hesap ayrışımında gizliliği temin amacıyla Çin Seddi (Chinese Wall) denilen bir prosedür de öngörülmektedir. Yani burada Fransız şirketler,

mümkün olduğu kadar şeffaflığa değil gizliliğe önem vermektedirler. Fiyatlarını bir takım prosedürlerle açık etmemeye çalışmaktadırlar. Mevcut devlet şirketini korumaya yönelik bir korumacı anlayış sergilemektedirler.

Elektrik ve gaz piyasasını düzenleyici kurum olarak tek bir kurum vardır. Depolama sistemine erişim hususunda rekabet yasasına ve bazı önceliklere göre düzenlemelerde bulunmaktadır. Burada da bir takım öncelikler mevcuttur. Ağustos 2000 ile Haziran 2001 arasında Fransa gaz piyasasına girmek isteyen 5 girişimciden 3'ü başarılı olabilmiş, aynı dönem içerisinde sisteme erişim oranındaki artış ise %1 olarak gerçekleşmiştir. Bugün için Fransa piyasasında rekabetin beklenmesi çok erken görülürken, gaz piyasasında kısmi olarak serbestleşmeden kaynaklanan düşüşler gözlenmiştir. Danimarka da Fransa'ya kısmi olarak benzer uygulamalar içerisinde

dedir. 2000 yılı için %30 oranında piyasaya açmayı planlayan Danimarka 2008 yılına kadar piyasanın %43'ünü açmayı planlamıştır. Bunu da %35'lik serbest tüketici limiti ile gerçekleştirecektir.

Dağıtımda sistem erişim modeli olarak düzenleme modelini benimserken, iletimde müzakere modeli öngörülmüştür. Faaliyetlere ilişkin hesap ayrışımı öngörülmekle birlikte hassas bilgilerin kötüye kullanılmasını engellemek anlayışıyla tıpkı Fransa gibi bazı idari tedbirler almışlardır. Üyeleri Bakanlık tarafından atanmış ve özerkliği olan Enerji Denetim Konseyi gaz piyasasını da düzenlemektedir. Yine depolama sistemine erişim müzakere yoluyla yapılmaktadır.

Danimarka piyasasına hali hazırda yeni hiçbir firma girmemiş ve bundan dolayı da fiyatlarda herhangi bir düşüş gözlenmemektedir.

Belçika piyasasına incelediğimizde ise , ilk önce 25 milyon m³'lük serbest tüketici limitiyle başlamıştır.

2003 yılında direktiflerin öngördüğü şekilde bunu 15 milyon m³'e, 2006 yılında da 5 milyon m³'e düşürmeyi planlamıştır. 2010 yılından sonra ise bu limiti de kaldırarak piyasayı %100 serbestliğe açmayı planlamıştır.

Belçika piyasasında sisteme erişim modeli, ticari şartlara uygun olarak yayımlanmış esaslara göre müzakereli sistem olarak benimsenmiştir. Ancak, bu müzakere modelinde de bir eylem kodu adı altında çeşitli esaslar belirlemişlerdir. Bu esaslar doğrultusunda müzakereler yapılacak ve bu esaslara uygun olarak sözleşmeler bağlanacaktır.

Belçika'da faaliyetlere ilişkin olarak hesap ayrışımı öngörülmüş ve düzenleyici kurum olarak hem elektriği hem de gazı düzenleyen bağımsız bir düzenleyici kurum görev yapmaktadır. Belçika'da Distrigaz'ın depolama, yapım ve işletme tekeli kaldırılmış ve iletimdeki erişim metodu depolama içinde uygun bulunmuştur.

Belçika'da piyasaya girmek isteyen 5 firmadan biri başarılı olmuş, ikisi başarılı olma yolunda ancak henüz başarılı olamamış, diğer ikisi ise başarılı olamamıştır. Ağustos 2000 tarihi itibarıyla sisteme erişim oranındaki artış %3 olarak gerçekleşmiştir. Serbestleşmeden kaynaklanan fiyat düşüşü gözlenmiştir.

İsveç piyasasına baktığımızda, 2000 Ağustos'undan itibaren %47'lik bir miktarın serbest piyasaya açılacağı ve serbest tüketici limitinin 25 milyon m³/yıl'lık bir değerle sağlanacağı öngörülmektedir. 2003 yılında bu miktar 15 milyon m³/yıla, 2006 yılında da bütün tüketicilerin serbest tüketici olmasıyla piyasanın tamamının açılması hedeflenmiştir.

İsveç'te sisteme erişim modeli olarak düzenleme metodu ve hesap ayrışımı benimsenmiştir. Düzenleme kurulu olarak da İsveç Ulusal Enerji Kurumu hem elektrik hem de gaz piyasasını düzenlemektedir. İsveç'te henüz depolama mevcut olmadığından depolamayla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Uygulamaya geçişin yeni olması nedeniyle henüz piyasaya giriş oranında herhangi bir veri mevcut değildir. Gaz piyasası fiyatlarında da herhangi bir değişiklik gözlenmemiştir.

Avusturya'da piyasanın %50'sine tekabül eden kısmının 25 milyon m³'lük bir serbest tüketici limiti ile açılması planlanmakta ve 2002 yılının Ekim ayından sonra bütün tüketiciler serbest tüketici olacak ve piyasa tamamen %100 olarak serbestliğe açılacaktır.

Avusturya'da fiyat yapısı ve genel şartları esas alan düzenleme modeli sisteme erişim modeli olarak seçilmiştir. Ayrıca hesap ayrışımı da öngörülmüştür. Avusturya'da şimdilik Ekonomik İşler Bakanı düzenleyici kurul yetkilerini kullanmaktadır. Ancak 2002 Ekim'inden sonra ayrı bağımsız bir düzenleyici otorite öngörülmektedir. Ek olarak, bağımsız sistem operatörü olarak

bir müessesenin tesis edilmesi yönünde tartışmalar mevcuttur. Ağustos 2000 ile Haziran 2001 arasında piyasaya girmek isteyen üç girişimciden ancak bir adedi başarılı olabilmış ve bu dönemdeki sisteme erişim oranında artış %5 olarak gözlemlenmiştir.

2000 yılından itibaren İspanya, piyasasını %67'lik kısmını serbestliğe açmış ve serbest tüketici limiti olarak 5 milyon m³/yıl gibi düşük bir limitle başlamışlar. 2003 yılında bu miktarı 3 milyon m³/yıl'a indirmeyi ve 2008 yılından sonra ise bütün tüketicilerin serbest tüketici olması öngörülmüştür.

2000 yılında yayımlanmış tarifeler ve yönetmeliklerle sisteme erişim düzenlenmiştir. Gaz ticaret faaliyetleri diğer faaliyetlerden ayrıştırılmış şirketler vasıtasıyla yapılmaktadır. İspanya'da iletim, dağıtım ve depolama faaliyetlerini birlikte yapan firmalar hesaplarını yasal olarak ayrıştırmak zorundadır. Bağımsız düzenleyici kurum petrol, gaz ve elektrik piyasasını birlikte düzenlemektedir. İspanya'da depolama sistemine erişim, yasa ile düzenlenmiş ve direktiflerin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Haziran 2001'e kadar piyasaya girmek isteyen 9 firmadan 5 adedi başarılı olmuş, diğer 4'ü başarılı olamamıştır. Bu arada İspanya piyasasına özellikle Fransız devlet şirketlerinin piyasaya girmekte oldukça istekli oldukları gözlemlenmiştir.

Aynı dönem içerisinde İspanya piyasasına giriş oranında %3'lük bir artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde fiyatlarda bir düşüş gözlenmekle birlikte kurallar tamamen belirlenmediği için ve mevzuatlarıdaki bir takım eksiklikler nedeniyle rekabetin tesisi bugün için zor görünmektedir.

Yunanistan, elle tutulur düzenleme olarak sadece bir düzenleyici kurum oluşturabilmiştir. Diğer hususlarda beklemeyi tercih etmiş ve düzenleme modelini tercih ettiğini bildirmiştir. Ayrıca hesap ayrışımını da benimsemektedir. Ancak,

Yunanistan'ın bu hususlardaki ilerlemeleri oldukça yavaştır.

Portekiz, direktifleri uygulama konusunda hemen hemen hiçbir ilerleme kaydetmemiştir.

Biraz da direktiflerin uygulanmasını engelleyen faktörlerden bahsetmek istiyorum. Zira, önümüzde yeni direktiflerin neleri öngöreceğini tahmin edebilmek ve ona göre adımlarımızı atmamız için bu hususlar oldukça önemlidir. Çeşitli forumlarda direktiflerin uygulamadan sonra karşılaşılan sorunlar ve engelleyici faktörler ele alınmış ve bu sorunların çözümü için yeni direktifler hazırlanmaktadır.

Direktiflerin uygulanmasını engelleyen faktörlerin en başında, şirketlerin hesap ayrışımında ve şirket ayrışımında verimsiz ve isteksiz davrandıkları görülmektedir. Dolayısıyla yeni direktiflerde bu engeli aşmak için çeşitli tedbirler alacaklardır. Bu hususta sistem açılmasını zorlaştırıcı bir diğer faktör iletim faaliyetlerine ait fiyatların oldukça yüksek seviyelerde seyretmesidir. Bu husus direktiflerin uygulanmasını engelleyen en önemli faktörlerdendir. Günlük dengeleme ve arz emniyeti şartlarının ağır olması nedeniyle direktiflerin yürürlüğe girmesinde de bir takım problemler vardır.

Ayrıca, direktifin uygulanmasında engel teşkil eden en önemli husus, orta ve uzun dönemli yapılan sözleşmelerdir. "Al ya da öde" koşullu ikili sözleşmelerin direktiflerin uygulanmasını engelleyen ikinci en önemli husus olarak görüyoruz.

Gaz satıcılarının az olması, alternatiflerinin bulunmaması da bir diğer faktördür. Yeni gaz arz alternatif kaynaklarının olmaması buna bağlıdır. Ayrıca, yine ülkelerdeki mevcut şirketler bilgi kaynaklarına erişimde oldukça gevşek davranmaktadırlar. Bilgi vermeye yanaşmamaktadırlar. Dolayısıyla, piyasanın açılmasında bir diğer önemli engel bilgiye erişimde yaşanmaktadır.

Dikey entegrasyonun devam etmesini de engelleyici faktörler

arasında zikretmekte fayda vardır. Her ne kadar direktifler hesap ayrışımını öngörmüş olmakla birlikte dikey entegrasyonun tamamen kaldırılmasını zorunlu hale getirememişlerdir. Bunun önümüzdeki dönemde mutlaka zorunlu hale getirileceği beklenmektedir. Depolama, iletim, dağıtım ile ilgili faaliyetlerde hem idari hem de hesap ayrışımına gidileceği öngörülebilir.

Bazı ülkelerdeki düzenlemelerin yetersizliği direktiflerin uygulanmasını engellemektedir. Piyasanın rekabete açılabilmesi için ucuz gaz bulmak gereklidir. Ucuz gaz bulabilmek rekabeti sağlayacaktır. Pahalı gazın bir diğer sebebi de petrol fiyatlarına endekslenmiş doğal gaz fiyatlarıdır. Doğal gaz fiyatlarının formülasyonunda petrol fiyatları da bulunmaktadır. Böylece doğal gaz fiyatları petrol fiyatlarına göre değişim arz etmektedir. Bu problemin kaldırılması üzerinde de durulmaktadır. Direktiflerin uygulanabilmesi ve piyasanın açılabilmesi için gelecekte doğal gazın fiyatlarında petrol fiyatlarına bağlı faktörlerde bir düşüş veya tamamen kaldırılması öngörülebilir.

Gaz direktiflerin eksik ve zayıf yönleri de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi de sistem operatörünün öngörülmemesidir. Gelecekte direktiflerde yer alması büyük bir ihtimaldir.

Gaz direktifleri genel olarak ülkelerde uygulanmış ve fiyatlarda düşüş olduğu görülmüştür. Rekabet genel olarak sağlanmıştır. Uygulamalardaki bir takım direktifleri uygulamayı engelleyen faktörler belirlenmiş ve bunların giderilmesi için yeni direktifler hazırlanmaktadır.

Piyasanın açılması neticesinde Avrupa piyasalarında 13 adet firma piyasada çeşitli ülkelerde faaliyet göstermektedir. 2009 yılından sonra Avrupa piyasasının %90'ının serbest piyasaya açılması beklenmektedir.

Direktiflere uymayan Almanya ve Fransa'nın da direktifleri uygulama hususunda uyarı aldıklarını belirtmek istiyorum.